

تأثیر فناوری‌های نوین بر همگرایی میان نهادهای میراث فرهنگی (کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها)

حسین پاشائی‌زاد*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۲/۱۰
تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۱۵

چکیده

در طول تاریخ تمدن بشری، کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، همواره نهادهایی بوده‌اند که دسترسی به اطلاعات را تسهیل کرده و موجب ترویج و پیشرفت علمی - فرهنگی جوامع شده‌اند. رشد و توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، امکانات بی‌سابقه‌ای برای نهادهای میراث فرهنگی فراهم کرده و نیز، تقاضاهای تازه‌ای را جهت دسترس‌پذیر ساختن مجموعه‌هایشان در سطح وسیع و خارج از مرزهای سازمانی باعث شده است. همچنین، به دلیل افزایش استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، شکاف بین این سه نهاد فرهنگی کاهش یافته است. از این رو، همگرایی میان آن‌ها بیش‌تر شده است؛ تا جایی که برخی از کشورها، نهادهایی جهت اداره مشترک کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها ایجاد کرده‌اند. در این مقاله، موضوع همگرایی میان کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، در نتیجه گسترش فناوری‌های اطلاعاتی، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها:

کتابخانه‌ها/ آرشیوها/ موزه‌ها/ همگرایی/ فناوری اطلاعات

***

مقدمه

کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، از قدیمی‌ترین سازمان‌های دانش‌م‌باشند. جامعه بشری، از چند هزار سال قبل این نهادها را برای گردآوری، سازماندهی، حفاظت و نگهداری و نیز فراهم کردن دسترسی به اشیای حامل دانش، ایجاد و آن‌ها را حفظ کرده است. امروزه، نقش کتابخانه به صورت درخور توجهی از محل ارائه خدمات و ترویج مطالعه به محل فرهنگ، محلی برای زندگی و جامعه‌پذیری و محلی برای آزادی بیان، تغییر کرده است. نقش آرشیوها نیز، به طور چشمگیری تغییر کرده است؛ به طوری که اگر آن‌ها در گذشته تأکید بیشتری بر حفاظت مواد داشتند و مشتریانشان صرفاً پژوهشگران بودند، امروزه هدفشان فراهم کردن امکانات دسترسی آزاد به منابع برای عموم مردم است.

رشد و توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، امکانات بی‌سابقه‌ای برای نهادهای میراث فرهنگی فراهم کرده و نیز، تقاضاهای جدیدی جهت دسترس‌پذیر ساختن مجموعه‌هایشان در سطح وسیع و خارج از مرزهای سازمانی، موجب شده است.

در این مقاله، ابتدا به خاستگاه و نیز تاریخ تحولات سه نهاد حافظ میراث فرهنگی یعنی آرشیو، کتابخانه و موزه، خواهیم پرداخت. آن‌گاه تعاریفی از هر کدام ارائه نموده و در نهایت، همگرایی آن‌ها را در نتیجه ظهور و توسعه فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، بویژه اینترنت و وب، بیان خواهیم کرد.

در چندین دهه گذشته فعالیت‌ها، خدمات و فلسفه مؤسسات یادمانی و حافظ میراث فرهنگی، عمدتاً تحت تأثیر رشد فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات قرار گرفته است. فناوری‌های نوین، امکانات پیش‌بینی نشده و تصورناپذیری برای مؤسسات و نهادهای ذریع فرام آورده و همچنین به طور گسترده‌تر تقاضاهایی جهت دسترس‌پذیر ساختن مجموعه‌هایشان به خارج از مرزهای سازمانی مطرح کرده است.

امروزه، دیگر کاربران به این نکته توجه ندارند که

اطلاعات مورد نیازشان در کجا (برای مثال در آرشیو، کتابخانه، موزه یا در وبگاه) قرار دارد و از نظر فیزیکی در چه نوع و قالبی (مقاله، کتاب، عکس، موزیک، نقشه، شیء و غیره) موجود است. در واقع آنچه برای آنان اهمیت دارد، این است که منابعی که آن‌ها به دنبالش هستند، به خوبی گردآوری و سازماندهی شده و سهولت در دسترس باشد. اگر این موضوع را بپذیریم که آرشیوها، کتابخانه‌ها و موزه‌ها، اسناد و مدارک را گردآوری می‌کنند و دسترس‌پذیر می‌سازند و در محیط رقمی (دیجیتال)، مدارک «اشیائی گویا» هستند و فرق بین متن، تصویر و شیء ساخته شده از بین رفته است، می‌توان ادعا کرد که مرزهای بین موزه، کتابخانه و آرشیو نیز برداشته شده است و این نهادها از طریق ارائه مجموعه‌شان به صورت برخط (آنلاین) در حال تبدیل شدن به یک «شبکه یکپارچه» هستند. (Faletar, 2005)

خاستگاه کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها

در تمدن بشری، ریشه و خاستگاه کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، با ظهور کتابت و نگارش، رشد تجارت، ایجاد قوانین، پیدایش و رشد و تکوین بحث‌های علمی، پیوندی ناگسستنی دارد. اسناد اولیه به دست آمده از سپردنگاه‌های الواح گلی در خاور نزدیک، این فرض را پیش می‌کشد که در دوره‌های گذشته، مدارک و اسناد با اهداف عملی، تولید، گردآوری و ذخیره می‌شدند. پیشینه‌های به دست آمده از آرشیوهای باستانی، عموماً شامل قوانین مربوط به اراضی، گواهی معاملات، پیشینه‌های مالی و حسابداری، و نیز اسنادی است که نشانگر تأیید مالکیت و نظارت بر دارائی و افراد می‌باشند.

پژوهش‌های اخیر درباره اسناد مکتوب به جا مانده از دوران باستان و نیز مؤسساتی که از آن‌ها نگهداری می‌کردند، نشان می‌دهد که الواح سنگی - که قوانین و مقررات بر روی آن‌ها نوشته شده بودند - در اماکن عمومی برای آگاهی شهروندان از حقوق و مسئولیت‌هایشان قرار داده می‌شدند. (Hedstorm, 2004)

بوده‌اند که دسترسی به انواع اطلاعات را تسهیل نموده‌اند و پیشرفت فرهنگی و آموزشی جامعه را دامن زده‌اند. همچنین در طول زمان، برای هر جامعه دموکراتیک نهادهائی بوده‌اند که درهائشان به روی همه شهروندان جهان پیشرفته، فارغ از سن، جنس، نژاد، زمینه اقتصادی، مذهبی و سیاسی، باز بوده است. بعلاوه، با ظهور جامعه اطلاعاتی جهانی و اقتصاد اطلاعاتی، این نهادها به عنوان سپردنگاه‌های اطلاعات - که کالای اساسی در جامعه امروزی محسوب می‌شود - اهمیت فوق‌العاده‌ای پیدا کرده‌اند و به عنوان مقیاس و معیار رشد و توسعه جامعه و کشور شناخته می‌شوند.

سیاست جهانی و تصمیم‌گیرندگان نیز، ارزش و اهمیت میراث فرهنگی و نهادهائی را که از آنها مواظبت می‌کنند، درک نموده‌اند؛ به طوری که یک چارچوب قانونی معین، همراه با رشد رهنمودهای حرفه‌ای برای نگهداری موفقیت‌آمیز و بهره‌برداری مؤثر و کارآمد از آنها ایجاد شده است.

نویسندگان بسیاری، این نکته را یادآور شده‌اند که کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، از زمان‌های باستان و از دوران ارسطو تا زمان فرانسیس بیکن و دکارت و تا زمان حال، نقش مهمی در تکامل اندیشه بشری ایفا کرده‌اند. آنها، سازوکارهای آموزشی مهمی محسوب می‌شده‌اند که امر تولید و به اشتراک‌گذاری و مبادله دانش را در میان دانشمندان تسهیل کرده‌اند. همچنین، امکان طرح پرسش‌های اساسی و نیز امکان پاسخگوئی به آنها از طریق این نهادها، امکان‌پذیر می‌شده است.

کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، در تکامل سنت‌های مربوط به روش‌های نظام‌مند علمی، دارای نقش حیاتی بوده‌اند. کتابخانه‌ها و آرشیوها، به عنوان نشانه‌ها و نهادهای اقتدار نیز محسوب می‌شده‌اند. هدف از ایجاد کتابخانه‌هائی مثل کتابخانه افسانه‌ای اسکندریه، بیش از گردآوری صرف تمام متون شناخته شده آن زمان با یک سازمان و ساختار یادمانی و آرشیوی بود. کاتبان و کتابداران یونانی، با گردآوری متون باستان و سپس

در دوران گذشته، فرق بین کتابخانه، موزه و آرشیو چندان روشن و مشخص نبوده است. کتابخانه‌های اولیه مشهور در تاریخ، در واقع نوعی آرشیو شمرده می‌شدند. آنچه امروزه اغلب تحت عنوان «کتابخانه‌های معابد» یا «کتابخانه‌های قصرها» از آنها یاد می‌شود، در اصل مجموعه‌ای از متون (معمولاً الواح گلی با خط میخی) بودند که فعالیت‌های رسمی معابد یا داد و ستدهای دولتی را مستند و مکتوب می‌ساختند. بعدها مجموعه‌ای از انواع دیگر متون را، «موزه» یعنی برای موزها یا خدایان هنرها، نامیدند و آنها را در ساختمانی قرار دادند که برای خدایان اختصاص یافته بود.

برای نمونه، کتابخانه بزرگ اسکندریه - که یکی از معروف‌ترین کتابخانه‌های روزگاران باستان شناخته می‌شود - در واقع نوعی موزه هم شمرده می‌شد. تا سده‌های اخیر یعنی زمانی که تکامل صنعت چاپ موجب رشد فزاینده‌ای در متون قابل دسترس گردید، عملاً تفاوت چندان میان کتابخانه، آرشیو و موزه وجود نداشت و عمده تفاوت میان آنها، در نوع مجموعه‌هائی بود که در این نهادهای میراثیان فرهنگی نگهداری می‌شد. (Martin, 2003)

همان گونه که هدستروم و کینگ خاطر نشان کرده‌اند، درباره دلایلی که جوامع باستان به گردآوری مجموعه‌های اسناد و مصنوعات می‌پرداختند و معبد هائی برای آنها بنا می‌کردند، ما تنها می‌توانیم فرض‌هائی مطرح کنیم. اغلب پژوهشگران، در این باره اتفاق نظر دارند که هدف از ایجاد کتابخانه‌ها و آرشیوهای دوران باستان، گردآوری مدارک در یک محل مشخص و به صورت متمرکز بوده تا صاحبان‌شان و در برخی موارد، عموم مردم بتوانند از آنها بهره‌برداری کنند، آنها را تحلیل نمایند و درباره موضوعی خاص، چندین متن را با همدیگر بسنجند. (Martin, 2003)

اهمیت کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها در تمدن بشری

آرشیوها، کتابخانه‌ها و موزه‌ها، همیشه نهادهای مهمی

تفسیر می‌شد.

کلمه آرشیو را، می‌توان برای هر مجموعه و پیشینه سازماندهی شده‌ای به کار برد که در قالب یک رسانه ارائه شده باشد. آرشیوها را، چینی‌ها، یونانیان، رومیان و اقوام دیگر باستانی، ایجاد کردند و گسترش دادند. با این حال، اندیشه جدید آرشیو در انقلاب فرانسه ریشه دارد؛ به طوری که آرشیو ملی فرانسه، در دهه ۱۷۹۰ در طول انقلاب آن کشور، از درهمکرد آرشیوهای مختلف دولتی، مذهبی و شخصی پدید آمد که به تصرف انقلابیون درآمده بود. (Encarta, 2009)

آرشیو، در اصطلاح به مجموعه نوشته‌ها و اسنادی گفته می‌شود که خود، حاصل فعالیت‌های روزمره و مستمر دیوان‌های سابق و ادارات کنونی است و معمولاً شامل نوشته‌ها و اسنادی نظیر شرح وظایف، دستورها، خطمشی‌ها، تشکیلات، فعالیت‌های اجرائی، و نیز مسائل

ترجمه آن‌ها به زبان یونانی، سهم زیادی در سلطه و چیرگی فرهنگ یونانی داشتند. دستاوردهای رومیان در این زمینه، با گسترش فرهنگ و قوانین رومی بر قلمرو وسیع‌تر و تأثیرات پایدارتر و ماندگارتر بر زبان و ساخت اجتماعی بزرگ‌تر بود.

در ادامه مقاله، به ارائه برخی تعاریف و ذکر تاریخچه‌ای از این سه نهاد میراث فرهنگی می‌پردازیم.

آرشیوها

واژه آرشیو [Archive]، از ریشه کلمه یونانی آرکی [ἀρχή/arkhē] به معنای حکومت یا نظم، گرفته شده است. این واژه - که در ابتدا از واژه یونانی «ἄρχεῖον/arkheion» به وجود آمد - به خانه یا محل سکونت آرکون اشاره داشت که در آن‌جا مهم‌ترین مدارک رسمی دولتی نگهداری و تحت نظارت آرکون

کتابخانه‌ها

کتابخانه، مجموعه‌ای از اطلاعات، منابع، کتاب‌ها، و خدمات و نیز، ساختاری است که آن مواد را در خود جای داده است. این مواد را برای استفاده، سازماندهی می‌کنند و ممکن است سازمانی عمومی یا مؤسسه و یا فرد، آن‌ها را به طور خصوصی نگهداری نماید. از جنبه سنتی‌تر، کتابخانه مجموعه‌ای از کتاب‌هاست. با این حال، امروزه بسیاری از کتابخانه‌ها علاوه بر مجموعه‌ای از کتاب‌ها، به عنوان سپردنگاه‌ها و نقاط دسترسی به سایر رسانه‌ها و مواد اطلاعاتی مثل نقشه‌ها، چاپ‌ها، آثار و رسانه‌های متعدد ذخیره‌سازی اطلاعات مانند ریزبرگه (میکروفرم)‌ها، نوارهای صوتی، دیسک‌های فشرده، نوارهای ویدیویی، دی وی دی و غیره، عمل می‌کنند.

همچنین، کتابخانه‌ها ممکن است تسهیلات دسترسی عمومی را به سی دی رام‌ها، پایگاه‌های مشترک شده، و اینترنت فراهم نمایند. در سال‌های اخیر، کتابخانه‌ها به عنوان نهادهای شناخته می‌شوند که با دسترس‌پذیر کردن مواد از طریق وسایل الکترونیکی، خدمات خود را به فراسوی دیوارهای ساختمان گسترش داده‌اند.

موزه‌ها

کلمه انگلیسی «Museum» به معنی موزه، از ریشه لاتین اخذ شده است. اصل واژه، از کلمه یونانی «Μουσείον/Mouseion» گرفته شده که محلی بود برای موزها [Muses] یعنی خدایان حامی هنرها

حقوقی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی، و هر نوع اوراق مهم دیگر نظیر قباله‌های فروش، رقبات، و پیش‌نویس مکاتبات است که به سبب ارزش دائمی خود، در محلی به همین نام نگهداری می‌شوند. (قائم‌مقامی، ۱۳۵۰)

آرشیو، مجموعه‌ای است از پیشینه‌های ارزشمند تاریخی، از کاغذها گرفته تا اسناد و مدارک و از فایل‌های الکترونیکی تا عکس‌ها، فیلم‌ها، نوارهای ویدیویی و نوارهای صوتی. (Encarta, 2009)

آرشیو، محلی است که «مجموعه‌ای از اسناد و منابع، بر اثر فعالیت سازمان، واحد اداری، شرکت، مؤسسه یا حتی خانواده یا فرد ایجاد و برای استفاده و مراجعات آینده، حفظ و نگهداری می‌شود». (مزینانی، ۱۳۷۶)

آرشیو، از پیشینه‌هایی تشکیل شده که در طول دوره حیات فرد یا سازمان گردآوری شده باشند. برای نمونه، آرشیوهای فردی، ممکن است شامل نامه‌ها، مقالات، عکس‌ها، فایل‌های رایانه‌ای، مرقعات (بریده‌ها)، پیشینه‌های مالی، یادداشت‌های روزانه یا هر نوع مواد مستندی باشد، فارغ از نوع رسانه یا قالب آن که فرد، آن‌ها را تولید یا گردآوری کرده باشد.

از طرف دیگر، آرشیو سازمانی (مثل آرشیو شرکتی یا دولتی)، ممکن است شامل انواع مختلفی از پیشینه‌ها مثل فایل‌های اداری، پیشینه‌های تجاری، یادداشت‌ها، نامه‌های رسمی، پیش‌نویس‌های جلسات و نظایر آن باشد.

به طور کلی، آرشیو فردی یا سازمانی، شامل پیشینه‌هایی است که به خاطر ارزش پژوهشی دیرپایشان، مخصوصاً برای نگهداری دائمی و درازمدت، انتخاب شده‌اند. به طور طبیعی پیشینه‌های آرشیوی را منتشر نمی‌کنند و اغلب برخلاف کتاب‌ها یا مجلات - که دارای چندین نسخه مشابه می‌باشند - بی‌نظیر و بی‌همتا هستند. این، به معنای آن است که آرشیوها با توجه به وظایف و ساختارشان، کاملاً متمایز از کتابخانه می‌باشند، هرچند که مجموعه‌های آرشیوی را اغلب در کتابخانه‌ها نیز می‌توان یافت.

در اسطوره‌شناسی یونان؛ و از این رو، ساختمانی جداگانه برای مطالعه و هنرها، بویژه مؤسسه‌ای برای فلسفه و پژوهش در کتابخانه اسکندریه بود که آن را بطلمیوس اول [Ptolemy I Soter] در سال ۲۸۰ قبل از میلاد ایجاد کرد. گفتنی است که اولین موزه/کتابخانه را، از آن افلاطون در آتن دانسته‌اند.

طبق تعریف شورای بین‌المللی موزه‌ها، موزه، «مؤسسه یا نهادی دائمی در خدمت جامعه و توسعه آن است که به روی عموم باز است و میراث محسوس و نامحسوس بشری و محیط او را جهت آموزش، مطالعه، و تفریح و لذت گردآوری نموده، نگهداری کرده، درباره‌شان پژوهش و اطلاع‌رسانی نموده، و آن‌ها را به نمایش می‌گذارد.»

انجمن موزه‌های بریتانیا، موزه را این‌گونه تعریف می‌کند: «موزه، این امکان را فراهم می‌کند تا مردم، مجموعه‌ها را برای گرفتن الهام، یادگیری و لذت جستجو نمایند. آن‌ها مؤسساتی هستند که مصنوعات و نمونه‌ها را به صورت امانی برای جامعه گردآوری و قابل دسترس می‌سازند.»

در دایرةالمعارف برخط (آنلاین) انکارتا، موزه، نهادی تعریف شده است که برای کمک به افراد جهت شناخت و درک جهان طبیعی، تاریخ تمدن، و پیشینه هنر بشری، علم، و پیشرفت‌های فناوری، اختصاص یافته است. موزه‌ها اشیای علمی، زیبایی‌شناسی و دارای اهمیت تاریخی را گردآوری نموده و از آن‌ها مراقبت و نگهداری می‌کنند. همچنین، درباره آن‌ها مطالعه کرده، آن‌ها را تفسیر نموده و نیز برای اهداف آموزش عمومی و پیشبرد دانش، به نمایش می‌گذارند. (Magara, 2006)

موزه‌ها اشیای علمی، مصنوعات یا دارای اهمیت تاریخی را، گردآوری و نگهداری می‌کنند و آن‌ها را از طریق نمایشگاه‌هایی که ممکن است دائمی یا موقتی باشند، برای تماشای عموم قابل دسترسی می‌سازند. هرچند که اغلب موزه‌ها اجازه تماس فیزیکی با مصنوعات خود را نمی‌دهند، ولی موزه‌هایی وجود دارد که تعاملی هستند. گرایش‌های نوین در موزه‌شناسی، نمایشگاه‌های

تعاملی زیادی را مرسوم کرده‌اند که به عموم مردم امکان انتخاب و درگیر شدن در فعالیت‌هایی را می‌دهد که ممکن است از فردی به فرد دیگر، تجربه متفاوتی باشد.

با ظهور اینترنت، نمایشگاه‌های مجازی بسیاری به وجود آمد که از آن میان است نسخه‌های وبی نمایشگاه‌ها که تصاویر را نشان می‌دهند و صداها ضبط شده را پخش می‌کنند. در دنیا انواع مختلفی از موزه وجود دارد مثل موزه‌های هنری، موزه‌های دریائی، موزه‌های سیار، موزه‌های تاریخ طبیعی، موزه‌های هوائی، موزه‌های علوم، موزه‌های تخصصی، موزه‌های مجازی، و موزه‌های حیات وحش و جانورشناسی.

وجوه اشتراک و تفاوت بین کتابخانه‌ها و آرشیوها و موزه‌ها

آرشیوها، گاهی به عنوان اطلاعات تولید شده در اثر فعالیت‌های طبیعی بشری توصیف می‌شوند؛ در حالی که کتابخانه‌ها بیش‌تر محصولات اطلاعاتی نوشته شده را نگهداری می‌کنند. هنگامی که اسناد و منابع از حالت جاری بودن برای سازمانی که آن‌ها را ایجاد کرده، خارج می‌شوند، به صورت آرشیوی در جایی مستقل اداره می‌شوند.

مدیریت آرشیوها، در سطح کلان وجوه مشترکی با کتابخانه‌ها دارد. بدین معنا که در این نهادها نیز فرایندهای فراهم‌آوری، حفظ و نگهداری و اشاعه اطلاعات انجام می‌شود. ولی با وجود وجوه مشترک کلی، به دلیل ماهیت و منشأ منابع و اسناد آرشیوها، ماهیت عملکرد این نهاد با کتابخانه‌ها متفاوت است. منابع کتابخانه، عمدتاً حاصل فعالیت‌های فکری‌اند و در خدمت اهداف فرهنگی و آموزشی قرار دارند. بدین معنا که برای گردآوری و مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها، از خطامشی مدونی که عمدتاً انعطاف‌پذیرند، استفاده می‌شود. (مزینانی، ۱۳۷۶)

برای سازماندهی منابع کتابخانه، معمولاً از روش فهرست‌نویسی و رده‌بندی موضوعی استفاده می‌شود. اما منابع آرشیوها، از طریق فعالیت‌های سازمان یا نهاد و در

است پیوندهای مستحکمی با کتابخانه‌ها و آرشیوها نیز برقرار نمایند. برای نمونه، آن‌ها می‌توانند از روش‌های فهرست‌نویسی معمول در کتابخانه‌ها برای محصولات خود استفاده کنند و اطلاعات آن‌ها را از طریق وبگاه‌های خود در اختیار عموم قرار دهند تا افراد بتوانند برای مراجعه به موزه‌ای خاص از بین چندین موزه دست به انتخاب بزنند.

فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات و همگرایی بین کتابخانه‌ها، آرشیوها، و موزه‌ها

همان‌گونه که اشاره شد، کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، از عمده‌ترین و مهم‌ترین نهادهای مربوط به میراث فرهنگی جوامع محسوب می‌شوند که رسالتشان در اصل مشابه و یکسان می‌باشد و آن، عبارت است از: گردآوری، سازماندهی، حفاظت و فراهم آوردن امکانات استفاده از این میراث فرهنگی و علمی.

با وجود آن‌که آن‌ها به طور سنتی بر انواع متفاوتی از مواد اطلاعاتی تأکید دارند و خدماتشان بر مواد متفاوتی متمرکز است و نیز اساس کار خودشان را بر استانداردها و قواعد حرفه‌ای متفاوتی بنا نهاده‌اند، ولی با این حال، وظایف و چالش‌هایی که با آن‌ها روبرو هستند تقریباً یکسان و مشابه است. با افزایش استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در موزه‌ها، کتابخانه‌ها و آرشیوها، شکاف بین این سه نهاد فرهنگی در حال کاهش است و همان‌گونه که رقمی‌سازی منابع اطلاعاتی افزایش می‌یابد، کتابخانه‌ها، آرشیوها و موزه‌ها، به طور فزاینده‌ای با رکوردهای الکترونیکی سروکار پیدا می‌کنند.

به‌رغم تفاوت‌های زیاد، آرشیوها، موزه‌ها و کتابخانه‌ها، اهداف و ویژگی‌های مشترک بسیاری با هم دارند. آن‌ها میراث جهانی را (در تمام اشکال) و اطلاعات مربوط به آن گردآوری، سازماندهی و نگهداری می‌کنند و شرایط دسترسی به آن‌ها را فراهم می‌سازند. شواهد نشان می‌دهد مرزهایی که همیشه کم‌وبیش بین آن‌ها وجود داشته، تحت‌تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات و تقاضاهای

مسیر طبیعی و تاریخی شکل می‌گیرد. این نوع منابع، به طور عمده دارای ارزش کارکردی هستند و به همین دلیل، بیش‌تر ارزش قانونی و رسمی دارند. در حالی که کتابخانه‌ها عمدتاً نهادهایی جمع‌آوری‌کننده‌اند، آرشیوها نهادهایی «دریافت‌کننده» محسوب می‌شوند.

در آرشیوها فرایندهای ارزشیابی و برآورد مصداق دارد؛ به این معنا که با ارزش بودن سند، سبب باقی ماندن آن در مجموعه می‌شود. به دلیل ماهیت و کارکردهای منابع آرشیوی از روش‌های معمول فهرست‌نویسی و رده‌بندی برای سازماندهی آن‌ها استفاده نمی‌شود. در آرشیوها معمولاً «قاعده اصیل بودن سند یا منبع» غالب و حاکم است. این اصل، مبنای رهیافت‌های سازماندهی و مرتب کردن آرشیوهاست. در این زمینه انواع راهنماها، فهرست‌ها، فهرست‌های توصیفی، نمایه‌ها، چکیده‌ها، فهرست‌های تاریخی و تقویتی، مکان‌نماها، و رف‌برگه‌ها تهیه می‌شود.

جدا از تفاوت کارکردهای آرشیوها و کتابخانه، منابع آرشیوی، ارزش و کاربردهای بیش‌تری دارند. زیرا می‌توان با استناد به آن‌ها، واقعیت گذشته و حال جوامع بشری را بررسی و مقایسه کرد. مدیریت مراکز اسناد و آرشیوها، فرایندی است که حوزه‌های زیر را دربرمی‌گیرد: مدیریت پیشینه‌ها، ارزیابی و ارزشگذاری اسناد و منابع، ساختمان و تجهیزات آرشیوی، حفاظت و نگهداری و مرمت اسناد، سازماندهی و تنظیم منابع آرشیوی، خدمات مرجع که شامل تکثیر، عکس‌برداری، نمایش و انتشار است و سرانجام مدیریت نیروی انسانی. (مزینانی، ۱۳۷۶)

موزه‌ها به عنوان یکی از نهادهای مهم فرهنگی، علاوه بر جنبه‌های تفریحی و کسب لذت، دارای نقش اطلاع‌رسانی و یادگیری نیز می‌باشند. برای همین منظور، انواع مختلفی از موزه‌ها، مثل موزه‌های تاریخ طبیعی، موزه‌های صنعتی، موزه‌های هنری و غیره ایجاد شده‌اند. هرچند که بیش‌تر اشیای موجود در آن‌ها مصنوعات دست بشر است، ولی اگر بخواهند به کارکردهای آموزشی و یادگیری خود نیز اهمیت داده و به آن بپردازند، لازم

کاربران جدید، رو به محو شدن و ناپدید شدن است. فعالیت‌ها، محصولات و خدمات نهادهای یادمانی در هم تنیده شده‌اند و از این رو، همگرایی میان آن‌ها و رشته‌های مرتبط با آن‌ها، به واسطه ظهور و استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی شبکه‌ای و با رشد تقاضای کاربران نهائی برای دسترسی و استفاده از میراث فرهنگی ذخیره شده در آن‌ها بیش‌تر شده است. حتی برخی از کشورها به منظور حمایت از این همگرایی، نهادهائی را جهت اداره مشترک کتابخانه‌ها، موزه‌ها و آرشیوها ایجاد کرده‌اند. (Faletar, 2005)

امروزه موزه‌داران، آرشیو‌داران و کتابداران، هرچند که وظایفشان در بسیاری از حوزه‌ها از هم متمایز است، ولی در موارد بسیار زیادی نیز آن‌ها دارای نقش‌ها و وظایف مشترکی هستند. موزه‌ها، آرشیوها و کتابخانه‌ها، در کمک به افراد جهت مطالعه و یادگیری مادام‌العمر، دارای اهمیت اساسی می‌باشند. آن‌ها همیشه بین محتوای خود و کاربرانشان نقش واسطه‌گرانه داشته‌اند. با این وجود، آهنگ ارتباط و روش واسطه‌گری آن‌ها در حال تغییر است؛ به طوری که اهداف اصلی و عمده جامعه‌پذیری، یادگیری مادام‌العمر و دسترسی در این حوزه‌ها کاملاً به چشم می‌خورد.

اگر در گذشته هر کدام از این نهادها به گردآوری و سازماندهی نوع خاصی از مواد و اشیا تأکید داشتند، امروز می‌توانند بر بیش‌تر منابع اطلاعاتی یا اشیا موجود در یکدیگر، به طور مجازی دسترسی داشته باشند. برای نمونه، از آن‌جا که نوع مواد موجود در آرشیوها خاص و یگانه است و اغلب، تنها یک نسخه از آن‌ها موجود می‌باشد، در گذشته اگر فردی می‌خواست به اطلاعات موجود در آن مواد دسترسی داشته و از آن‌ها استفاده نماید، می‌بایست در محل فیزیکی آن مدارک حضور می‌داشت و چه بسا به دلیل حساسیت سند و مدرک، حتی در محل آرشیو نیز امکان مشاهده عین مدرک وجود نداشت. بنابراین فرد، تنها می‌توانست به نسخه بدل مدرک و سند موردنظر خود دست یابد. یا اگر فردی مایل به مشاهده

یک تابلوی نقاشی خاص از نقاش مشهوری بود که در نگارخانه یا موزه هنری خاصی نگهداری می‌شد، چاره‌ای جز حضور در آن محل نداشت. اما امروزه با توسعه و رشد فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، این امکان فراهم شده تا افراد بتوانند دست‌کم به صورت مجازی به مدارک و اشیا کتابخانه‌ها، موزه‌ها و آرشیوها دسترسی داشته باشند.

کتابخانه‌ها، می‌توانند با تهیه نسخه‌های رقمی از مدارک، آن‌ها را بر روی وبگاه خود قرار دهند و از راه دور برای کاربران دسترسی‌پذیر سازند یا این‌که می‌توانند از کتاب‌های نسخ خطی، تصاویر رنگی تهیه کنند و برای استفاده عموم روی پایگاه خود قرار دهند. آرشیوها، می‌توانند مدارک و اسناد موجود در خود را به صورت رقمی درآورند و آن‌ها را برای عموم قابل استفاده سازند. حتی این امکان برای موزه‌ها فراهم شده که از طریق فناوری‌های رقمی، از اشیا موجود در خود تصاویر سه بعدی تهیه کنند و آن‌ها را بر روی وبگاه خود قرار دهند تا بهره‌برداران بتوانند از طریق اینترنت و از راه دور به آن‌ها دسترسی یابند و آن‌ها را مشاهده نمایند. این کار، باعث می‌شود تا هر کدام از این نهادها، بتوانند فعالیت‌هائی را که در گذشته مربوط به نهاد دیگری بود، انجام دهند.

برای نمونه، کتابخانه‌ها می‌توانند نسخه‌های رقمی آثار هنری، مثلاً تابلوهای نقاشی و یا اسناد تاریخی را روی وبگاه خود بگذارند و آن‌ها را برای کاربران دسترسی‌پذیر سازند یا این‌که می‌توانند بر روی پایگاه خود، پیوندهائی به موزه‌ها یا آرشیوهائی که آن آثار هنری را در خود دارند و آن‌ها را به صورت برخط (آنلاین) ارائه می‌دهند، ایجاد نمایند.

موزه‌ها نیز می‌توانند علاوه بر برگزاری نمایشگاه رقمی و راه دور، از اشیا موجود در خود پیوندهائی با وبگاه‌های کتابخانه یا آرشیوهائی که منابع یا مدارکی راجع به آن اشیا دارند و آن‌ها را به صورت رقمی ارائه می‌نمایند، ایجاد کنند.

نتیجه گیری

به رغم تفاوت های زیاد، آرشیوها، موزه ها و کتابخانه ها، اهداف و ویژگی های مشترک بسیاری دارند. آن ها میراث جهانی و اطلاعات مربوط به آن را در تمام اشکال، گردآوری، سازماندهی و نگهداری می کنند و شرایط دسترسی به آن ها را فراهم می سازند. شواهد نشان می دهد که این نهادها، در طول تاریخ طولانی خود مسائل مختلفی از سر گذرانده اند.

مرزبندی هایی که همیشه کم و بیش بین آن ها وجود داشته، به نظر می رسد تحت تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات و تقاضای کاربران جدید، در حال محو شدن و ناپدید شدن است. فعالیت ها، محصولات و خدمات نهادهای یادمانی در هم تنیده شده است. بنابراین، همگرایی بین آن ها و رشته های مربوط به آن ها به واسطه ظهور و استفاده از فناوری های اطلاعاتی شبکه ای و با رشد تقاضای کاربران نهایی برای دسترسی و استفاده از میراث فرهنگی ذخیره شده در آن ها، بیش تر شده است. برای این که این نهادها قادر باشند به صورت مؤثرتری پاسخگوی چالش های معاصر باشند، بستگی زیادی به این موضوع دارد که چگونه انواع مختلف حرفه مندان در این حوزه ها قادر خواهند بود تا به محدودیت هایی که فرهنگ حرفه ایشان بر آن ها تحمیل می کند، فائق آیند و این که چگونه خواهند توانست در طول مرزهای رو به ناپدید شدنی که آن ها را از هم جدا می کند، کار کنند.

هرچند در موضوع طرح های مشارکتی میان کتابخانه ها، موزه ها و آرشیوها قطعاً منافع و خطراتی ممکن است وجود داشته باشد، ولی شواهد نشان می دهد که وقتی منابع اطلاعاتی در یک استخر دانش گردآوری و به اشتراک گذارده شود، شمول اجتماعی آن ها ترویج پیدا خواهد کرد، و نیازهای خاص از طریق آن بهتر برآورده می شود.

همه مؤسسات میراث فرهنگی، در اشتراک گذاری منابع و حفاظت و نگهداری از دانش و میراث فرهنگی، منافع مشترکی دارند. امروزه بیش تر اطلاعات، بدون

توجه به شکل و قالب آن ها، به صورت برخط (آنلاین) از طریق اینترنت قابل دسترس می باشد. کتابخانه ها، آرشیوها و موزه ها، باید به سوی چالش هایی حرکت کنند که به طور مشابهی مرزهای فیزیکی آن ها را به مبارزه می طلبد. بنابراین، آن ها می باید به دنبال یافتن راه های جدید برای ارائه اطلاعات به مردم، همکاری در حفظ و رقمی سازی اطلاعات میراثی، و نیز پیگیری راه های جدید برای استفاده مشترک از امکانات و تسهیلات یکدیگر باشند. (Yarrow, 2008)

پی نوشت:

1. International Council of Museums (2008). «Museum». from: <http://icom.museum/statutes.html#2>

کتابنامه:

- قائم مقامی، جهانگیر. (۱۳۵۰). مقدمه ای بر شناخت اسناد تاریخی. تهران: انجمن آثار ملی.
- مزینانی، علی. (۱۳۷۶). کتابخانه و کتابداری. تهران: سمت.
- Encarta (2008). «Museum». from: http://encarta.msn.com/encyclopedia_761557357/Museum.html
- Encarta (2009). «Archive». from: http://encarta.msn.com/encyclopedia_762504779/Archive.html
- Faletar, S. & Bosančić, B. (2005). Can archivists, librarians, museologists and IT specialists join hands to do a better job? World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council "Libraries – A voyage of discovery", August 14th-18th, Oslo, Norway. from: www.unizd.hr/Portals/18/pismohrana/izv_lit/Faletar.pdf.

en.pdf

- Martin, R.S. (2003). Cooperation and Change: Archives, Libraries and Museums in the United States, World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council 1-9 August, Berlin. from:

www.ifla.org/IV/ifla69/papers/066e-Martin.pdf.

- Yarrow, A.; Clubb, B. & Draper, J. (2008). Public Libraries, Archives and Museums: Trends in Collaboration and Cooperation, International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA Professional Reports, No. 108. from: <http://www.ifla.org/VII/s8/pub/Profrep108.pdf>.

- Hedstrom, M. & King, J.L. (2004). On the LAM: Library, Archive, and Museum Collections in the Creation and Maintenance of Knowledge Communities. from: www.oecd.org/dataoecd/59/63/32126054.pdf.

- Magara, E. (2006). The place of Library, Archives and Museum in the Preservation of Documentary Heritage: A professional challenge for Uganda, WORLD LIBRARY AND INFORMATION CONGRESS: 72ND IFLA GENERAL CONFERENCE AND COUNCIL, 20-24 August, Seoul, Korea. from:

www.ifla.org/IV/ifla72/papers/096-Magara-

